

YARATICI DRAMANIN DİN EĞİTİMİNDE RİTÜELLERİN ÖĞRETİMİNE ETKİSİ*

Aybiçe TOSUN**

Öz

Dini ve kültürel ritüellerin aktarımı bireyin kişisel gelişimi ve toplumsal uyumu açısından önem taşımaktadır. Ritüellerin bireysel, kültürel ve toplumsal yönlerini keşfetme, anlama ve bu yolla içinde yaşanan çevreyi anlamlandırma eğitimin amaçlarındandır. Eğitimde drama uygulamaları katılımcıların; yaratıcılık, eleştirel düşünme, empati kurma, iletişim becerilerini geliştirme, ötekini tanıma, farklılıklara saygı duyma gibi çeşitli yeterlik ve becerileri geliştirmelerine olanak sağlayan eğitim ortamları sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da ritüellerin yaratıcı drama yoluyla öğretiminin öğrenciler ve eğitim süreci üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Bu amaçla 16 ortaokul öğrencisinin katılımıyla abdest ve namaz, ramazan ayı ve oruç, kurban bayramı, Muharrem Ayı ve Aşure ve Hıdırellez ritüellerinin merkeze alındığı yaratıcı drama oturumları gerçekleştirilmiş ve öğrencilerden odak grup görüşmesi yoluyla veri toplanmıştır. Veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilerek gruplandırılmıştır. Oturumlar sonunda öğrencilerin; ritüellerle ilgili bilgilenme, ritüelle-

* Bu makale 2. Uluslararası Din Eğitimi Kongresinde sözlü olarak sunulmuş ve kısa tam metin olarak basılmış ‘Geleneksel Ritüellerin Yaratıcı Drama Yoluyla Öğretimi’ isimli bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bu makale 2018-2019 yıllarında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen ‘Yaratıcı Drama Uygulamalarının Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri’ başlıklı projeden üretilmiştir.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı Dr. Öğr. Üyesi
atosun@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0002-6555-419X

rin kaynağını yorumlama, ritüellere katılmaya istekli olma ve ötekini tanıma kazanımlarına ulaştıkları tespit edilmiştir. Yaratıcı drama ile ilgili temel kazanımlar ise aktif katılımın sağlanması, yaşam deneyimlerinin paylaşılması ve farklılıkların keşfedilmesi olarak şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Ritüel, Yaratıcı Drama, Toplum, Kültür

Teaching Rituals Through Creative Drama in Religious Education

Abstract

Rituals are a very important part of daily life, traditions, cultural and religious gatherings and have a significant role on teaching about cultural heritage and social codes. Teaching about religious and cultural rituals have also important effects on personal development, acculturation and social engagement of an individual. Exploring and understanding the personal, cultural and social aspects of rituals is an important purpose of education and especially religious education. Educational drama offers educational environments that students can improve creativity, critical thinking, empathy, communication skills, knowing others and respect to differences. Creative drama offers a suitable learning environment for students to understand social aspects and importance of rituals it allows students to share their previous experiences and to learn from other students. The aim of this article is to determine the effects of creative drama on teaching about religious and cultural rituals in the school context. For this purpose, creative drama sessions on daily prayer in Islam, fasting in Ramadan, religious feasts in Islam, month of Muharrem and Ashoura and Nawruz Festival has been carried out with 16 secondary school students. Research data has been gathered with focus group interviews and analyzed with thematic analysis method via NVIVO program. It is determined that students have reached an understanding about; basic information about rituals, understanding the source of rituals, being eager to participate to the rituals and knowing about others. These findings can be considered as learning outcome of creative drama sessions on cultural and religious rituals. And students have found creative drama sessions are beneficial in regard of active participation, sharing personal experiences and exploring differences.

Keywords: Religious Education, Ritual, Creative Drama, Society, Culture

Summary

There are different topics and subjects regarding cultural, social and traditional aspects of religion in the curriculum of religious education in Turkey. Ethical principles, personal and social responsibilities, rituals are always an important part of the curriculum. These topics aim to help students' personal development and guide them about social relationships. Knowing and understanding the society, adjustment to the society and changing the society in regard of new developments are important aspects of the purpose of education. Learning about rituals with their cultural and social effects might help students to develop these competences and abilities.

Rituals like, daily prayer (salah), fasting, obligatory alms (zakat), pilgrimage (hajj) and sacrifice are already some parts of religious education in Turkey. Apart from these religious holidays, holy nights, rituals in Alawi faith and some of Sufi rituals can also be found in the curriculum. It is important to use different methods, techniques and strategies during the lessons to help students to interiorise the content and create meaningful learning environments.

Creative drama is an integrative process guided by a leader and using improvisation, impersonation and other techniques on role playing in learning environments. Creative drama offers opportunities for students to develop their critical thinking and working together ability, self-confidence, imagination, empathy, creativity and communication skills. It allows students to bring their own experiences or point of views to classroom and it also gives a chance to learn from each other's experiences. Creative drama can be used as a method or technique for a course and it also can be the basis of whole session of a course. Topics related human relations with social and cultural norms are very suitable for creative drama sessions. In this aspect, rituals and their relations with culture, society and individual can be examine with creative drama.

This paper aims to determine the effects of creative drama on teaching about rituals to secondary school students in Turkey. For this purpose, 5 Islamic rituals; daily prayer in Islam, fasting in Ramadan, religious feasts in Islam, month of Muharrem and Ashoura and Nawruz festival are turned into creative drama sessions with 16 students. At the end of the all sessions a focus group of interview is carried out about the process and learning experiences of the students and then thematic analysis method is applied to analysis of the data.

It is determined that students have comprehended different aspects or topics of creative drama sessions with their own understanding and tools. But

for all of them the setting of creative drama sessions is quite different than classical classroom environment and they have participated all of the sessions actively. Findings can be examined in two parts; findings on teaching about rituals and findings on using creative drama.

Findings on teaching about rituals are classified into four themes. The first theme is learning of accurate information about the rituals, in this point participants stated that they've learnt brand new contents about the rituals and corrected the wrong information from earlier learnings. The second theme is interpretation of the source of rituals; learning rituals with creative drama has helped students to discern and interpret the religious, cultural and traditional sources of rituals. It can be said that exploration of the sources has created meaningful learning contents for students. The third theme is being disposed to participate to the rituals; as creative drama helps students to make sense about rituals students stated that they want to be a part of and participate different rituals to understand more. The last theme is knowing other; in this series of sessions students have had the chance to learn about different rituals other than their own tradition without preconceptions. These lead students to understand the belief, culture and life style of others in a neutral way.

Findings on using creative drama in religious education can be considered as overall effect of a new method on participants. It can be stated that active participation, sharing experiences and exploring the differences are three main gains from creative drama sessions.

As a result, it can be said that using creative drama on the teaching and learning process of rituals has positive effects on students from different aspects. It can be stated that this research might lead us four learning outcome which can be used planning future course contents on relations of culture, society and rituals; formation meaningful learning with creating awareness, deepening on own belief, understanding the differences and liaising tradition and religious sources.

This study shows that making students active, allowing them to bring their own point of views and experiences to the school environment and supporting competences and abilities such as creative thinking, working in groups, critical thinking etc. can create more meaningful learning environments. It can be suggested that integrative and interactive methods like creative drama should be used more often in religious education courses.

Giriş

Örgün din eğitiminin içeriğinde kültürel ve sosyal unsurları kapsayan çok sayıda konu ve tema yer almaktadır. Ahlaki ilkeler, bireysel ve toplumsal sorumluluklar, ibadetler, ritüeller, kültür ve din gibi çok sayıda ünite ya da içerik bunlar arasında sayılabilir. Sayılan konu ve temaların tamamı bireyin hem kişisel gelişiminde hem de toplumla ilişkisinde ona rehberlik edecek niteliktedir. Özellikle toplumu tanıma, anlama, uyum sağlama ve nihayetinde toplumu çağın gereklerine göre değiştirip dönüştürebilme becerilerini kazanmada din eğitiminin içeriğinin öğrencilere yardımcı olabileceği söylenebilir. Yukarıda sıralanan ders içerikleri arasında ritüellerin, özellikle toplumu ilgilendiren ve sosyal hayatın bir parçası haline gelmiş olan yönleri kültürel aktarım için de önemli bir unsur olarak düşünülebilir.

Tüm inanç biçimlerinde olduğu gibi İslam dininde de belli başlı ritüeller yer almaktadır. Namaz, oruç, hac, kurban vb. temel ritüellerin yanında inanırınların dini bayramlar, bazı kutsal günler, doğum, ölüm gibi insan ve toplum hayatında önemli yere sahip zaman dilimlerinde dini bağlantılar kurarak gerçekleştirdikleri bir takım ritüeller bulunmaktadır. Günlük yaşamın ve geleneklerin önemli birer parçası olan ritüeller milli ve kültürel değerlerin aktarımında önemli rol oynamaktadır.

Eğitim programının öngördüğü Yeterlikler Çerçevesine bakıldığında ‘Sosyal ve vatandaşlık ile ilgili yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar.’ (MEB 2018: 4) şeklinde ifade edilen bir yeterlik yer aldığı görülmektedir. Bir öğrencinin söz konusu yeterliğe ulaşabilmesi için, içinde bulunduğu kültürü ve kültürü oluşturan tüm unsurları iyi bir biçimde tanıyor olması gerekir. Bunun için de derslerin genel ve özel amaçlarının bu doğrultuda belirlenmiş olması ve öğrencileri konu ile ilgili yeterli donanıma ulaştıracak öğrenme çıktılarının oluşturulması beklenmektedir.

Türkiye’de yürütülmekte olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında ibadetler ve ibadetler ile ilgili olan amaçlar ‘İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini açıklama; inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin farkına varma’ olarak yer almaktadır. Buna ek olarak ‘Dinin sosyal, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavrama’ amacı da ibadetlerin kültür ve sosyal hayat yönüyle ilişkilendirilebilir. Yukarıdaki bilgilere bakarak ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim Din Kültürü

ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında hem ritüellerin öğretimi hem de bunların toplumsal yönlerinin aktarımı ile ilgili bir takım amaçların belirlenmiş olduğu görülmektedir (MEB 2018: 8).

Programda ritüellerle ilgili olarak belirlenmiş amaçların sınıf bazında ünitelere bölünmüş hali incelendiğinde ilkokul 4. sınıftan lise 12. sınıfa kadar ibadet ve ritüellerle ilgili konuların farklı ünitelere yayılmış olduğu görülmektedir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programına bakıldığında (MEB 2018); 4. sınıf “Günlük Hayatta Dini İfadeler” ünitesinde yer alan ‘Dilek ve dualardaki dini ifadeler örnekler verir’ ve “Din ve Temizlik” ünitesinde ‘İslam dininin temizliğe verdiği öneme örnekler verir’ kazanımını altında ‘Abdestin alınışı’ konuları ibadetlerle ilişkilidir. 5. sınıf konularına bakıldığında “Allah İnancı” ünitesinde ‘Duanın anlamını ve önemini örneklerle açıklar’ kazanımını, “Ramazan Ayı ve Oruç” ünitesindeki tüm kazanımlar, “Adap ve Nezaket” ünitesinde ‘Selamlaşma adabına riayet eder’ kazanımını ibadet ve ritüellerle ilişkilidir. 6. sınıf üniteleri ve kazanımları incelendiğinde “Namaz” ünitesinin tüm kazanımları, “Temel Değerlerimiz” ünitesinde yer alan ‘Dini bayramların ve önemli gün ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısını yorumlar’ kazanımının ritüellerle ilişkili olduğu görülür. 7. sınıfta “Hac ve Kurban” ünitesinin tüm kazanımları ve “İslam Düşüncesinde Farklı Yorumlar” ünitesinde yer alan ‘Alevilik-Bektaşilik ile ilgili temel kavram ve erkanları açıklar’ kazanımını ritüellerle ilişkilidir. “Alevilik-Bektaşilik” ile ilgili olan kazanımın alt başlığında ‘Cem ve cemevi, musahiplik, razılık ve kul hakkının sorulması, cemde on iki hizmet, semah, gülbank, Hızır ve Muharrem orucu’ konularına yer verildiği görülmektedir. 8. sınıfa gelindiğinde ise “Zekat ve Sadaka” ünitesinin bütün kazanımlarında ibadet ve ritüel temaları yer almaktadır.

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (MEB 2018) Programı incelendiğinde; 9. sınıfta yer alan “İslam ve İbadet” ünitesinin bütün kazanımları, “Allah-İnsan İlişkisi” ünitesindeki ‘İnsanın Allah ile irtibat yollarını fark eder’ kazanımını altındaki ‘dua, ibadet, Kuran okuma, tövbe ve istiğfar’ konuları ritüeller ve ibadetlerle ilişkilidir. 10. sınıf kazanımları incelendiğinde, “İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesinde yer alan ‘İslam düşüncesindeki ameli fıkhi yorumları tanıır’ kazanımını altında yer alan alt konular ibadet ve ritüellerle ilişkilidir. 11. sınıf “Dünya ve Ahiret” ünitesinde ‘Cenaze uğurlama ile ilgili dini uygulamaları örneklerle açıklar’ kazanımını altında anılan cenaze ve defin gelenekleri, “Alevi-Bektaşilik”te yer alan ‘Hakk’a uğurlama erkani’ konuları, “Yahudilik ve Hıristiyanlık” ünitesinde ‘Yahudiliğin

doğuşunu ve gelişim sürecini açıklar' ve 'Hıristiyanlığın doğuşunu ve gelişim sürecini açıklar' kazanımları altında yer alan Yahudi ve Hıristiyan ibadetleri ile ilgili bilgiler ritüellerle ilgilidir. Son olarak 12. sınıf konuları incelendiğinde "İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar" ünitesinde 'Alevilik-Bektâşilikteki temel kavramları ve erkanları tanır' kazanımı altında yer alan 'Cem ve cemevi, musahiplik, razılık ve kul hakkının sorulması, cemde on iki hizmet, semah, gülbank, Hızır ve Muharrem orucu' konuları ritüellerle ilgiliyken, "Hint ve Çin Dinleri" ünitesinde yer alan 'Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm'in doğuşu ve gelişim süreçlerini özetler' kazanımları altında söz konusu dinlerin ibadet ve ritüelleri ile ilgili bilgiler işlenmektedir.

Programda yer alan ritüel ve ibadetlerle ilgili konu ve kazanımların nasıl işlendiği çok önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalara göre öğrenciler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin içeriğini anlamada ve daha da önemlisi anlamlandırıp hayatlarına aktarmada çeşitli zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Bu zorlukların bir kısmı konu ve içerikle, bir kısmı ise eğitim öğretim sürecinde kullanılan yöntem ve tekniklerle ilgilidir (Akyürek 2004; Koç 2010). Bu noktada din eğitiminin öğrenci için daha anlamlı hale gelmesi ve öğrencinin içerikle buluşmasında yeni ve farklı yöntem, teknik ve stratejiler kullanılması çok büyük önem arz etmektedir.

1. Ritüel Kavramı ve Eğitimde Drama

Ritüel kavramı köken olarak insanların simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamaları ifade eden 'rit' kelimesine dayanmaktadır. (Emiroğlu & Aydın 2009: 716). Ritüel, dini ve seküler bağlamlarda ve çeşitli şekillerde kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın insan hayatı ve toplumsal yaşamın içinde farklı şekillerde yer bulması, felsefi, antropolojik, sosyolojik ve psikolojik yönden incelenmesine ve doğal olarak farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmuştur. Ritüel kavramı TDK sözlüğünde 'Ayin, adet haline gelmiş şey' olarak tanımlanmaktadır (TDK 2017). Ayin kavramı ise 'Hemen hemen her dini toplulukta tapınma niyetiyle belirli usuller çerçevesinde yapılan dini törenlere verilen ad' şeklinde açıklanmaktadır (Tümer 1991: 248). Ritüeller aynı zamanda 'dinsel törenler' olarak da tanımlanmaktadır. Buna göre 'dinlerin buyruğuyla ya da dinsel amaçla belli kurallara göre yapılan toplantılar' olarak nitelendirilebilir (Hançerlioğlu 2012: 324).

Sosyolojik bir bakış açısıyla ritüel kavramı, 'sembollerin de sık sık kullanıldığı bir davranış modeli' olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada ritüellerin dini yönleri bulunduğu gibi seküler tarafları da vardır (Marshall 1997: 623).

Ritüel ile ilgili tanımlar birlikte düşünüldüğünde; ritüellerin ister dini ister seküler olsun belli sembol, gelenek ve anlamları içererek bireysel ve toplumsal davranışları etkilediğini ya da bunlardan etkilendiğini söyleyebiliriz.

Ritüeller bir yandan dini kurallar ve ilkeler tarafından buyrulurken diğer taraftan dini yaşamı desteklemek için toplumda yer bulabilmektedirler. Ritüellerin sürekliliği ve kurallı bir yapıya sahip olmaları kültürü oluşturan temel faktörleri etkilemesini ya da bunlardan etkilenmesini beraberinde getirmektedir. Kültürle ilişkili olarak ritüeller tarih boyunca topluluk içinde yaşayan bireylerin sözlü ve sözsüz iletişimleriyle nesilden nesile aktarılan sembolik hareketler ve sesler bütünü olarak tanımlanabilir.

Dini ritüeller ya da ibadetler hem söz konusu dinin temel ilkelerini ayakta tutan hem de toplumun gelenek ve göreneklerini belirleyen unsurlardır. Örneğin, İslam dininin şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekat ve hac gibi temel ritüellerin yanında, inanırların dini bayramlar, kutsal günler, doğum, ölüm gibi insan ve toplum hayatında önemli yere sahip zaman dilimlerinde dini bağlantılar kurarak gerçekleştirdikleri bir takım ritüeller de bulunmaktadır. Bu ritüellerden bir kısmı aynı zamanda geçmişten getirilen ve Anadolu coğrafyasındaki kültürlerle harmanlanan eklektik bir takım uygulama ve inançları kapsamaktadır. Yine Anadolu'da yaşanan Hıristiyanlık, Yahudilik, Nusayrilik gibi farklı din ya da dini yorumlara ait ritüellere de rastlamak mümkündür. Tüm bunlara ek olarak küreselleşen bir dünyada yaşayan bireylerin farklı inanç, kültür, din ve ritüellerden haberdar olması günümüzde bir gereklilik halini almaya başlamıştır.

Günlük hayatta bireysel ve toplumsal düzlemde sürdürülen bazı ritüellerin dini ve kültürel bağları iç içe geçmiş durumdadır. Bu ritüeller bireyin toplumsal bağlarını güçlendiren deneyimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günlük hayatta sıklıkla karşımıza çıkan ve toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul görmüş olan bu ritüellerdeki dini ve kültürel ayrıntıları fark etmek söz konusu ritüellerin birey açısından anlamlı hale gelmesini sağlayabilmektedir. Aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren bu tür deneyimler bireyin topluma uyum sürecini de canlı tutmaktadır. Ritüeller dinin buyurduğu ibadetler olmanın yanında bireysel ve toplumsal düzlemde farklı amaçlara da hizmet etmektedir. Öncelikle bireyin dini ve toplumsal kimliğinin inşasında birer eğitim aracı olarak rol almaktadır. Birey toplum içinde nasıl davranması gerektiğini, toplumsal hiyerarşileri, kişinin yaşamında yer alan dönemleri ve bunlar arasındaki geçişleri ritüeller aracılığıyla öğrenir. Bireysel ve toplumsal dönemler ritüellerle ilişkili olduğu gibi doğadaki bir takım değişiklikler de yine ritüel-

lerle ilişkili hale gelebilir. Mevsim geçişleri, gök cisimlerinin hareketlerine bağlı değişimler ya da hasat zamanları da çeşitli ritüellerle kutlanmaktadır.

Ritüelin toplumsal yönü ele alındığında; güçlü ve bütünleştirici bir kültürlenme aracı olarak değerlendirildiğini görmekteyiz (Emiroğlu ve Aydın 2009: 101). Ritüeller toplumun yüzyıllar boyunca değiştirip dönüştürerek sahip olduğu kültürel mirası sonraki nesillere aktarmada önemli bir ögedir. Ritüeller bir bakıma kültürleri taşıyan ve yeni kuşaklara aktaran unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında ritüellerin toplumsal bir etkileşim türü olduğu da söylenebilir (Geertz 2010). Kültür bu derece eklektik ve kompleks bir yapıya sahipken onu anlamak, anlamlandırmak ve aktarmak için yeni yöntemlere ihtiyacımızın olduğu açıktır. Benzer bir biçimde Durkheim, ritüelleri toplumsal yapıya indirgemiş ve toplumdaki ilişki modellerinin ritüeller aracılığıyla doğru bir şekilde ortaya konulduğunu söylemiştir (Marshall 1997).

Metin And, Emile Durkheim'in ritüellerin toplumsal işlevleri ile ilgili saptamalarını dört maddede tasnif etmektedir:

‘1. Ritüel bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir.

2. Ritüel bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.

3. Ritüelin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardırır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.

4. Toplumun bir üyesi olmanın getirdiği mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir.’ (And 2016: 307)

Durkheim, ritüeli bireyin toplumla olan bağının her aşamasında önemli bir başat unsur olarak değerlendirmektedir. Söz konusu unsurun eğitimin bir parçası haline getirilerek öğrencilerin toplumu ve kültürü tanıma, topluma ve kültüre ayak uydurma ve en nihayetinde çağın gereklerine göre toplumu ve kültürü yeniden yorumlayabilme kazanımlarını gerçekleştirebilmelerinde önemli bir rol oynayacağı düşünülebilir.

Ritüellerin toplumsal işlevleri arasında bir grubun topluluk bilincini güçlendirme, dayanışmayı artırma, topluluğu bir arada tutma gibi ögeler sayılabilir. Ritüeller aynı zamanda, toplumsal ilişkilerin belirlenmesi, sorunsuz bir

şekilde sürdürülmesi, toplumsal rollerin belirlenmesi gibi işlevlere de sahiptir. Ritüellerle toplumlar hem birlikte olmanın verdiği benzerlik duygusunu yaşarken hem de diğer topluluklardan onları ayıran noktaları da vurgulamış olurlar. Bir anlamda ritüellerin toplumların kimliklerini tanımlayan unsurlar olduğu söylenebilir (Karaman 2010).

Topluluk olma bilincini arttırması ritüelleri aynı zamanda dayanışma kültürünün oluşmasına zemin hazırlayan bir unsur olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ritüellerle aktarılan sosyal olgular bireylerin topluluk içinde yaşamının gerekliliklerini de daha iyi kavrayarak buna uygun davranış biçimleri geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır.

Ritüellerin toplumsal ilişkilerde oynadığı önemli roller modern zamanlarla birlikte bir takım değişimlere uğramıştır. Peacock'a (1986) göre ekonomik ilişkiler, teknolojik gelişmeler ve sosyal olmayan eğilimlere bağlı olarak sosyal ilişkilerdeki çok yönlülük de değişime uğrayarak zayıflamıştır. Peacock bu durumu geleneksel ritüellerin azalması ile ilişkilendirmektedir. Ritüellerin azalmasına paralel olarak toplumun ortak bir şekilde gerçekleştirdiği eylemlerin de etkisini yitirmesi birliktelik duygusunu zayıflatan bir etmen olarak değerlendirilebilir. Tüm bunlar öğrencilerin yaşadıkları topluma ve dünyaya uyum sağlamalarını amaçlayan ritüellerin öğretim programında yer almasını gerekli kılmaktadır. Ancak öğretim programında yer alması kadar öğretiminin de önem taşıdığı açıktır.

1.1. Eğitimde Drama

Drama, yaratıcı drama ya da eğitimde drama kavramları; eğitim öğretim süreçlerinde ve ortamlarında yöntem, teknik ya da strateji olarak kullanılan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Adıgüzel (2007) eğitimde dramayı, 'Herhangi bir konuyu doğaçlama rol oynama gibi tekniklerden yararlanarak bir kümeyle ve küme üyelerinin birikimlerinden, yaşantılarından yola çıkarak canlandırmalar yapmaktır' şeklinde tanımlanmaktadır.

Eğitimde drama uygulamaları eğitim sistemimizin, 'bireyin kendini tanıması' ve 'içinde yaşadığı kültürle düzgün bir iletişim kurması' şeklindeki genel amaçları ile yakından ilişkilidir.

Eğitimde drama faaliyetleri önceki yaşantılarına dayanarak, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını geliştirerek bireylerin belli durumlar karşısında nasıl davrandıklarını ve hissettiklerini anlamalarına yardımcı olur (Üstündağ 2006). Empati kurma, eleştirel düşünme, iletişim becerilerini geliştirme, ötekini tanı-

ma, farklılıklara saygı, sorumluluk bilinci gibi pek çok kazanım da eğitimde drama etkinlikleri sonucunda ulaşılabilecek kazanımlar olarak değerlendirilebilir.

Drama etkinlikleri öğrenme sürecinde günlük hayattan örneklere yer verebildiği gibi tasarlanmış çeşitli durumlar üzerinde de yoğunlaşabilir. Bu aşamalarda katılımcıların tüm süreçte aktif bir biçimde yer almaları ve bazen eğitim öğretim sürecini yönlendirmeleri beklenir. Bu noktada eğitimde drama uygulamalarının öğrenci merkezliliği sağlamada katkısı olduğunu ileri sürebiliriz.

Dramanın oturumlarının planlanması ve uygulanması

Eğitimde drama çalışmaları için hazırlanan ders planları üç temel aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; Isınma-Hazırlık, Canlandırma ve Değerlendirme aşamalarıdır. İlk aşama olan ısınma aşamasında temel amaç katılımcıların dikkatlerini yoğunlaştırmalarını sağlamaktır, klasik ders planlarının dikkat çekme veya güdüleme olarak isimlendirilen giriş kısmıyla aynı amacı taşımaktadır. Bu aşamada katılımcılara hem fiziksel hem de psikolojik olarak dersin ana temasına uygun ve hazırbulunuşluk seviyelerini yükseltecek etkinlikler yaptırılır (Adıgüzel 2010: 124). Böylece katılımcıların drama oturumunun ana temasına zihnen hazır olmaları sağlanır. Bu aşamadan sonra gerçekleştirilecek etkinlikler doğrudan ya da dolaylı olarak birbirine bağlanabilir.

İkinci aşama olan canlandırma aşaması drama çalışmasının odak noktasını oluşturur ve ısınma aşaması ile yapılan giriş etkinliğiyle bir bütünlük arz etmesi beklenir. Bu aşamada öğretmen/liderin yönlendirmesiyle katılımcıların geçmiş yaşantılarını da kullanarak yeni olay ya da durumlar oluşturması gerekir. Bu noktada katılımcıdan beklenen yaratıcılığını kullanması, var olan bir durumu eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesi ve eğer mümkünse çözümler üretmesidir. Drama çalışmalarında ortaya çıkan tüm yaşantılar ve değerlendirmeler canlandırma aşamasında ortaya çıkan ürün ve bu aşamanın katılımcılar üzerinde yarattığı etkilere paralel olarak ortaya çıkar (Adıgüzel 2010: 126).

Katılımcılar bu aşamada bir ya da birden fazla canlandırma etkinliği gerçekleştirebilirler. İki ya da daha fazla kişiden oluşan gruplar halinde gerçekleştirilen bu canlandırma etkinlikleri tamamen doğaçlama olarak gerçekleşeceği gibi önceden hazırlanmış rol kartlarına uygun olarak da ilerleyebilir. Bu aşamada tüm katılımcıların süreçte aktif olması beklenir. Katılımcılara canlandırmaları gerçekleştirebilmeleri için verilecek ön bilgiler ya da bilgilendirme materyalleri konunun temellerini oluşturması açısından önemlidir. Can-

landırmalar esnasında katılımcıların konu ya da durum ile ilgili bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaşabilmeleri için ara değerlendirmeler yapılabilir. Grup halinde yapılan canlandırma etkinlikleri diğer gruplar tarafından izlenir ve konuya uygun bir biçimde değerlendirilir.

Son aşama olan değerlendirme; ısınma ve canlandırma aşamalarında yapılan tüm etkinliklerin gözden geçirildiği aşamadır. Eğitimde drama oturumunun ulaşmayı hedeflediği kazanımların gerçekleşip gerçekleşmediği bu aşamada tespit edilir. Söz konusu aşamada çeşitli drama etkinliklerinin yanı sıra soru-cevap etkinliği gibi temel etkinlikler de yapılabilir. Bunlarla birlikte değerlendirme aşamasında katılımcılardan afiş, broşür, şiir, resim, gazete vb. bir ürün oluşturmaları istenebilir.

1.2. Ritüel ve Drama

Drama ve dans dini ritüellerin merkezinde yer alan iki temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (And 2007). Özellikle dini unsurları ağırlıkla hissedilen; evlilik, cenaze, taziye vb. ritüellerde her iki unsurun da varlığı göze çarpmaktadır. Bu yönüyle dramatik öğelerin ritüelleri bir kültürel miras olarak aktaran en önemli araçlardan olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda drama, ritüellerde yer alan kültürel ve dini yönlerin anlaşılmasında etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ritüellerin drama ile ilişkilendirilebilecek bir başka yönü ise belli başlı kurallara bağlı kalınmasının beklenmesi yanında doğaçlamalara da izin veren esnek bir yapısının olmasıdır (Emiroğlu ve Aydın 2009). And'a göre ritüeller toplu gösterilere ve törenlere benzetilebilir. Çünkü ritüeller topluluk içinde birlikte yapılır, katılımcılar canlandırma yaparlar ve olguları yeniden düzenlerler (And, 2016, s. 308). Ritüellerdeki rol yapma özelliği ile katılımcıları belli kalıplara yönlendirmesi tıpkı bir tiyatro oyunu gibi dramatik bir yapının varlığını gösterir niteliktedir (Karaman 2010). Bu yönüyle ritüellerdeki canlandırma unsuru drama ile ritüel arasındaki bağın bir göstergesidir. Ritüellerdeki canlandırma ve rol yapma yönü bir yandan topluluk içindeki sosyal roller için bir örnek oluştururken bir yandan da bireylere sosyal ilişkilerdeki davranış örüntüleri için hazır modeller sunar.

Özetle yaratıcı drama etkinlikleri öğretme-öğrenme sürecinde katılımcının aktif olarak yer aldığı bir süreç olmasının yanı sıra eğitime konu edilen sosyal olguların katılımcı tarafından derinlemesine analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sürecin sonunda katılımcıların derse konu edilen ritüel ya

da ibadetlerle ilgili bilgi ve farkındalık seviyelerinin artabileceği öngörülmektedir. İşte bu çalışma, günlük hayatın bir parçası olan ritüel/geleneklerin özünde yer alan dini ve kültürel arka planın keşfedilmesinde dramının etkisini araştırmaktadır.

2. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Önemi

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi dinin kültüre yansıyan boyutunu ve kültürün din ile olan ilişkisini irdelemekte ve ders içeriklerinde öğrencilere bu konular ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Bu tür temaların öğrenci için anlamlı hale gelmesi ise eğitim öğretim sürecinin etkili bir biçimde yürütülmesi ile mümkün olabilmektedir. Fakat öğrencilerin söz konusu içerikle anlamlı bir ilişki kuramaması ve öğretilenleri içselleştirememesi sıkça tartışılan bir sorun olagelmıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi; ‘Dinin toplumsal ve kültürel boyutlarının önemli bir kısmını oluşturan ritüellerin öğretiminde dramının etkisi var mıdır?’ sorusudur. Bu temel problem çerçevesinde araştırmanın alt problemleri de şu şekilde belirlenmiştir:

1.Ritüellerin öğretiminde yaratıcı drama etkinliklerinin nasıl bir etkisi vardır?

2.Yaratıcı drama uygulamaları öğrencilerin kültürel etkinliklere katılımına dönük algılarını nasıl etkiler?

Bu araştırmada; öncelikle ritüellerin öğretiminde dramının etkili olup olmadığını incelemek amaçlanmaktadır. Bu temel amacın yanında yaratıcı drama uygulamalarının öğrencilerin öğrenme deneyimini ve kültürel etkinliklere karşı olan bakış açılarını nasıl etkilediği de alt amaçlar olarak ifade edilebilir.

Eğitimin en önemli amaçlarından birinin kültür aktarımı olduğu düşünülürse ritüellerin drama yöntemi ile bir arada kullanılarak eğitim-öğretim sürecinin bir parçası haline getirilmesi hem bireysel hem de toplumsal olarak dini ve kültürel bağların daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

3. Yöntem

Ritüel ve yaratıcı drama ile öğretimini konu edinen bu çalışmanın ders uygulamaları ve veri toplama aşaması 2018-2019 eğitim öğretim yılı Güz döneminde Eskişehir’de ortaokul düzeyindeki 16 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Tamamı kız öğrencilerden oluşan katılımcıların 12’si 14, 4 tanesi ise 13 yaşındadır.

Çalışmaya konu olarak 5 ritüel belirlenmiş ve ders planları bu ritüellerin özellikleri, amaçları ve içeriklerine uygun olarak şekillenmiştir. Çalışma için belirlenen ritüeller; abdest ve namaz, ramazan ayı ve oruç, kurban bayramı, muharrem ayı ve aşure ve Hıdırellez olarak sıralanmaktadır.

Her bir ritüel/gelenek ile ilgili 80 dakikalık ders planı hazırlanmış ve yaratıcı drama yöntem ve teknikleri kullanılarak uygulamalar yapılmıştır. Uygulamalarda rol oynama, canlandırma, rol kartları, doğaçlama, donuk imgeler, bilinç koridoru, geriye dönüş, gerçek an ve dedikodu halkası gibi temel yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Değerlendirme bölümlerinde ise istasyon, afiş-broşür hazırlama, gazete çıkarma gibi etkinliklere yer verilmiştir.

Çalışma nitel araştırma yaklaşımı ile tasarlanmış (Merriam 2013), oturumların tamamlanmasının ardından katılımcılardan odak grup görüşmesi yoluyla veri toplanmıştır. Öğrencilerle yapılan odak grup görüşmeleri ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve ardından çözümlemeleri yapılarak yazıya aktarılmıştır. Verilerin analizi için tematik analiz yöntemi tercih edilmiştir (Glesne 2013). Bunun için öncelikle elde edilen veriler üzerinde uzman görüşü de alınarak kodlama yapılmıştır. Ardından kodlar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Son aşamada ise temalar neden-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Verilerin sınıflandırılması, temaların oluşturulması ve analizinde NVIVO 12 veri analizi programı kullanılmıştır.

4. Bulgular

Uygulamalar sonucunda yapılan görüşmelerde ritüellerin öğretiminde drama yönteminin çeşitli yönlerden etkili olduğu görülmüştür. Öğrencilerin klasik sınıf düzeninden çıkarak bir mekan içinde özgür bir biçimde hareket etmelerine ve rol yapma, canlandırma gibi etkinlikler gerçekleştirmelerine olanak sağlayan drama oturumlarına aktif bir şekilde katılım sağladıkları gözlemlenmiştir. Öğrencilerden süreç sonunda elde edilen verilerin bir kısmı ritüellerin drama yoluyla eğitimi ile ilgiliyken bir kısmı ise yaratıcı drama uygulamalarının öğrenciler üzerindeki etkilerine yönelik olarak şekillenmiştir. İlk olarak ritüellerin öğretimi ardından yaratıcı drama ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

4.1. Ritüellerin Öğretimi ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin drama oturumlarının farklı içerik ve temalarından kendi ilgi alanları ve bilgi düzeylerine göre farklı çıkarımlar yaptıkları ya da farklı

şekillerde etkilendikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerden elde edilen verileri 4 tema şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; ritüellerle ilgili bilgilenme, ritüellerin kaynağını yorumlama, ritüellere katılmaya istekli olma ve ötekini tanıma olarak sıralanmaktadır. Ulaşılan bu kazanımlar birbirleriyle ilişkili ve bazı durumlarda öncüllük ardılık ilişkisi ile birbirlerine bağlı olan kazanımlar olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1. Temel Kazanımlar

Ritüellerle ilgili bilgilenme
Ritüellerin kaynağını yorumlama
Ritüellere katılmaya istekli olma
Ötekini tanıma

Öğrencilerden elde edilen veriler ışığında oluşturulan temel kazanımlar ve öğrencilerin kazanımlarla ilgili düşünce ve ifadeleri aşağıda verilmektedir.¹

Ritüellerle ilgili bilgilenme

Öğrencilerin ritüeller ile ilgili ulaştıkları en öncelikli kazanım derse konu olan ritüellerle ilgili daha fazla ve daha doğru bilgiye ulaşmalarıdır. Bu noktada katılımcıların ritüeller ile ilgili bir yandan yeni bilgiler öğrenirken diğer yandan eksik bilgilerini düzelttikleri görülmektedir. Bilgi düzeyindeki bu artış öğrencinin bu tür konular ile ilgili merakını artırarak daha fazla bilgi edinmeleri için de önemli bir altyapı hazırlamaktadır.

Bilgi düzeyinin artışı K8 ‘Bazı ibadetlerle ilgili çok az şey bildiğimi gördüm. Daha çok şey öğrendim.’ şeklinde anlatırken; K12 ise ‘Namazın şartları falan kafamı karıştırıyordu bazen ama şimdi hepsini ezberledim yani anladım artık hiç unutmayacağım.’ diyerek namaz ibadetinin ayrıntıları ile ilgili daha fazla şey öğrendiğini ifade etmektedir. Bunlara ek olarak K1 yeni bilgiler öğrenme deneyimini ‘Muharrem ayında nasıl oruç tutulduğunu ya da başka neler yapıldığını bilmiyordum. Bir sürü de yeni şeyler öğrendim.’ şeklinde ifade etmektedir.

Ritüellerle ilgili bilgilenme ilk ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin temel kazanımları arasında yer almaktadır. Bilişsel alanın bilgi düzeyinde bir öğrenme gerçekleştiren bu kazanım öğrencilerin konu ile ilgili bilgilere ulaşmaları açısından önemlidir. Bu aşamada edinilen doğru bilgi ve

yargılar öğrencinin sonraki öğrenme düzeylerini de olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Ritüellerin kaynağını yorumlama

Drama yöntemiyle ritüellerin öğretimi öğrencilerin ritüellerin dini, kültürel ya da geleneksel kaynağını veya bağlarını fark etmeleri ve yorumlamaları konusunda rehberlik ettiği söylenebilir. Ritüellerin kaynağının keşfedilmesinin ve yorumlanmasının öğrencinin ibadetler ve toplumsal yansımaları ile ilgili daha anlamlı öğrenmeler yaşamalarına da olanak sağladığı söylenebilir.

Ritüellerin kaynağını anlama ve yorumlama kazanımı ile ilgili; K2 ‘Oturup neden oruç tutmam gerektiğini düşündüm ilk defa... yani bunun aslı neydir diye, Allah bunu neden istemiş ki diye...’ derken K10 ise kendisini ‘Şimdi hangi ibadetin nereden geldiğini ve ne anlamı olduğunu anladım. Bundan sonra da hep bunları araştırmak istiyorum.’ şeklinde ifade etmektedir. K6 ‘Derste oyunlar oynarken değişik şeyler de öğrendim. Mesela, yani, insanlar hangi ibadeti neden yapıyorlar tam anlamıyordum ama şimdi bir şeyler anladım.’ ifadesiyle ibadetlerin temelleri ile ilgili bir öğrenme yaşadığını ifade etmektedir.

İbadet ve ritüellerin kaynak ve temellerini yorumlama konu hakkında temel bilgileri öğrenmenin hemen ardından gelebilecek bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Bilişsel alanın kavrama düzeyinde bir kazanım olan yorumlama etkinliği, öğrencinin öğrendiği temel bilgiyi içselleştirmesine ve bilginin kalıcılığına olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte temelleri keşfetme öğrencinin üst düzey öğrenme çıktılarına ulaşmasında bir aşama olarak da düşünülebilir.

Ritüellere katılmaya istekli olma

Ritüellerin kaynağını anlama konusunda bir farkındalık yaşayan öğrencilerin bu kazanımın sonraki adımı olarak ritüellere katılmaya istekli olma noktasında bir tutum geliştirdikleri görülmektedir. Kendileri için anlamlı bir yapıya dönüşen etkinliklere katılma isteği öğrencilerin ulaştığı önemli bir öğrenme çıktısı olarak düşünülebilir. Toplu yapılan törenlere ya da ritüellere katılmanın bireyin toplum ve kültürle olan ilişkisini geliştirecek bir deneyim olduğu söylenebilir.

Ritüellere katılma ile ilgili olarak K6 ‘Bundan sonra kurban bayramında ben de et dağıtmak istiyorum çünkü asıl ibadet paylaşmaktır.’ ifadelerini kul-

lanmaktadır. Aynı konu ile ilgili K8 ise ‘Belki de artık oruç tutarken o kadar şikayet etmem, şimdi orucu neden tuttuğumuzu daha iyi anladım çünkü...’ demektedir. K3 ‘Benim için en değişiki Hıdırellezdi. Yani önceden de duymuştum ama ne olduğunu bilmiyordum çok değişik bir bayrammış. Bundan sonraki ilk Hıdırelleзде ben de bir şeyler yapmak istiyorum, eğlenceli gibi geldi bana.’ ifadesiyle daha önce bilgi sahibi olmadığı bir ritüele bundan sonraki süreçte katılma isteğini dile getirmektedir.

Ritüellere katılmaya istekli olma bilişsel alanda uygulama aşamasında yer alabilecek bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Daha önceki kazanımların öğrencide başarılı bir biçimde gerçekleşmiş olması öğrencinin uygulama düzeyine de ulaşmasına olanak sağlamaktadır.

Ötekini tanıma

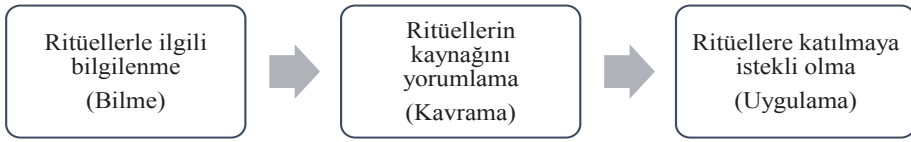
Uygulama konuları arasında bulunan Muharrem Ayı ve Aşure ile Hıdırellez gibi ritüeller öğrencilerin sosyal çevrelerinde deneyimlemedikleri, bazen hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları ya da çok az bilgi sahibi oldukları ritüeller arasında sayılabilir. Öğrencilerin söz konusu ritüelleri önyargılardan uzak bir biçimde yaratıcı drama ile oluşturulmuş bir öğrenme ortamında öğrenmelerinin ‘ötekini tanıma’ kazanımına ulaşma noktasında önemli bir katkı olduğu söylenebilir.

Ötekini tanıma kazanımı ile ilgili olarak K16 ‘Muharrem ayındaki oruçun, aşurenin falan neden önemli olduğunu öğrenmek çok güzeldi.’ derken, benzer bir biçimde K3 ‘Daha önce hiç Hıdırellez için bir şey yapmamıştım ama bundan sonra en azından gidip insanların ne yaptığını bakmak istiyorum.’ demektedir. K14 ise ‘Annem aşure yaptığında bunun bir anlamı olduğunu Aleviler için önemini falan bilmiyordum. Bunu öğrenmek güzeldi. Bundan sonra benim için de aşure önemli bir şey.’ ifadesiyle bir yandan kendisinden farklı bir inanç türünün ritüelini tanıırken diğer yandan da bir takım ortak noktalar oluşturmaktadır.

Ötekini tanıma kazanımı da tıpkı birinci kazanım gibi bilişsel alanın bilgi düzeyinde yer bulan bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Yukarıda sıralanan ilk üç kazanım çeşitli yönlerden birbirleriyle ilişkiliyken ötekini tanıma kazanımı özellikle hedef alanı düşünüldüğünde bunlardan ayrılmaktadır.

Bulguları bir sıra halinde değerlendirecek olursak ritüellerle ilgili bilgilendirme, ritüellerin kaynağını anlama ve son olarak ritüellere katılmaya istekli olma kazanımlarını birbiri ardına sıralayabiliriz. Bu kazanımların en üst seviyede gerçekleşebilmesi için her bir adımın öğrenci tarafından içselleştirilmesi

gerekmektedir. Her bir adımda yer alan kazanımların öğrencide bir karşılık bulması bir sonraki kazanımın oluşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bunların yanında bireyin kendi inanç dünyası dışında kalan alanı anlamlandırması ile ilgili olan ötekini tanıma kazanımı ise ayrı bir kategoride değerlendirilebilir. Yine de bu kazanımın gerçekleşebilmesi için bireyin önceki adımları tamamlayarak kendi inanç dünyasının yansıması olan ibadet ve ritüeller ile ilgili bir farkındalık yaşaması gereklidir.

Şekil 1. Kazanımların Sıralanması

Bulguları, öğrenmenin bilişsel alanlarından bilme, kavrama ve uygulama ile eşleştirmek mümkündür. Söz konusu alanda yazılacak kazanımlar aşamalı bir biçimde ibadet alanı ile ilişkilendirilebilir.

Bulgular öğrencilerin hem kendi inanç dünyalarına ait olan ritüellere hem de farklı inanç biçimlerine ait ritüellere olumlu bir biçimde yaklaştıklarını göstermektedir. Öğrenciler uzun zamandır aşına oldukları ritüellerle ilgili yeni bilgilere dahi drama oturumları aracılığıyla ulaşmışlardır. Bununla birlikte farklı inançların ritüellerinin aktarımı da drama oturumları ile başarılı bir biçimde gerçekleşmiş gibi görünmektedir.

Uygulamaların temel ve alt amaçları arasında ‘ötekini tanıma’ kazanımına ulaştırma yer almamasına rağmen öğrencilere farklı inanç türlerinin ritüellerinin öğretiminde ötekini önyargısız bir biçimde tanıma kazanımına ulaşmaları dikkat çekici bir bulgudur. Ötekini tanıma kazanımı yalnızca farklı ritüeller hakkında bilgi edinme ile sınırlı kalmamış bazı öğrenciler bu ritüellere katılmaya istekli olma ile ilgili de sonuçlara ulaşmışlardır.

Bulgulardan ulaşılan bir başka önemli veri ise öğrencilerin bir kısmının daha önceden öğrendikleri, aileleri ile birlikte deneyimledikleri ya da varlığından haberdar oldukları bazı ritüellerle ilgili yeni şeyler öğrendiklerini, ritüeli daha iyi anladıklarını ya da ritüelin kaynağını ve temellerini keşfettiklerini ifade etmiş olmalarıdır. Bu veriler yaratıcı drama etkinlikleriyle ritüellerin öğretiminin öğrenciler için daha anlamlı bir öğrenme ortamı ve içeriği sunduğu sonucuna ulaştırılabilir. Bunun yanında yaratıcı drama uygulamalarının

öğrenciyi tüm süreçte aktif hale getirmesi, öğrencinin kendi deneyimlerinden yola çıkması ve daha önceki öğrenmeleriyle ilişki kurmaya yardımcı olmasının öğrenciler için bilinçli bir öğrenme deneyimi oluşturduğu düşünülebilir.

4.2. Yaratıcı Drama Uygulamalarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin yaratıcı drama uygulamaları ile ilgili deneyimleri de bir öğrenme öğretme yöntem, strateji ve tekniği olarak yaratıcı dramanın öğrenciler üzerindeki etkileri ile ilgili bir bakış açısı sunmaktadır. Yaratıcı drama oturumlarının öğrenciyi merkeze alan ve süreç boyunca aktif katılım sağlamalarına olanak veren yapısının öğrenciler üzerinde olumlu etki bıraktığı söylenebilir. Öğrencilerden elde edilen veriler analiz edildiğinde yaratıcı drama uygulamalarının etkisine dönük verilerin üç tema şeklinde sınıflandırılabileceği görülmektedir. Bunlar; aktif katılım, deneyimleri paylaşma ve farklılıkları keşfetme olarak sıralanmaktadır.

Aktif Katılım

Katılımcılardan K10 süreç içinde aktif olması ile ilgili; ‘Dersler çok eğlenceliydi bazen rol yaparken kendimi gerçekten rol yaptığım kişiler gibi hissettim.’ demektedir. Bu ifadeler rol yapma etkinliğinin katılımcıların bir olayı ya da durumu gerçekten deneyimliyor gibi bir etki oluşturması durumuna atıf yapmaktadır. Öğrenme sürecinde aktif olmak ve bir bilgiyi yalnızca öğretmeninden ya da başka bir kaynaktan duymak yerine bunu deneyimlemenin öğrenme üzerindeki etkilerinin bu ifadeye görüldüğü söylenebilir. K5 ise ‘Başka derslerde sadece oturuyoruz, bu derste istediğimiz şeyleri yaptık, işte, oyun falan oynadık’ şeklinde ifade etmektedir. Eğitim ortamında öğrencinin hareket özgürlüğünün olması ve farklı etkinliklere yer verilmesinin öğrencinin dikkatini yoğunlaştırmada etkili olduğu söylenebilir.

Deneyimleri Paylaşma

Ders boyunca aktif olma ders etkinliklerinin öğrenci tarafından daha iyi kavranmasına da olanak sağlamaktadır. K13 ‘Derslerde hep biz konuştuk ve bir şeyler yaptık. Ailemizle, arkadaşlarımızla falan neler yaptığımızı anlatık bir de yorulduk biraz ama çok güzeldi.’ şeklinde ifade etmektedir. K2 ise benzer bir durumu ‘Nasıl oruç tuttuğumuzu ondan sonra bayramda falan ne yaptığımızı konuştuk aslında bazıları bildiğimiz şeylerdi ama yine de çok şey öğrendik. Başka arkadaşlarımızın neler yaptığını öğrendik’; K4 ise ‘İbadet-

lerle ilgili neler hissettiğimi, nasıl yaptığımı anlatmak benim ibadetlerle ilgili daha fazla düşünmeme sebep oldu.’ şeklinde ifade etmektedir. Öğrencilerin daha önceden bildikleri konular da olsa yaşam deneyimlerini sınıf ortamında akranlarıyla paylaşmaları eğitim etkinliğini dikkat çekici kılmaktadır.

Farklılıkları Keşfetme

Öğrencilerin kendi kültür ve inanç dünyalarına ait olmayan ve yeni karşılaştıkları bilgileri drama aracılığıyla öğrenirken içeriden bir bakış açısı kazandıkları görülmüştür. Bununla ilgili olarak K13 ‘Hıdırellezde yapılan şeyler çok güzeldi daha önce hiç görmemişim bundan sonra Hıdırellez kutlayanları görsem ben de yanlarına giderim hemen.’ demektedir. Ritüellerin canlandırma ve rol yapma ile uygulamalı bir biçimde aktarılması öğrenmenin daha hızlı ve kalıcı olmasını sağlarken her ne kadar kendi kültüründen farklı da olsa ileride ritüele katılım olasılığını da canlı tutmaktadır. K14 ise durumu farklı bir bakış açısıyla şu şekilde anlatmaktadır: ‘Diğer arkadaşlarımızın bayramlarda farklı şeyler yaptığını öğrendim. Yani onların gelenekleri farklıymış ama yine de aslında aynı şeyi kutluyoruz.’ Katılımcının ifadesi aynı kültür içinde yer alıyor olsa bile küçük farklılıkların keşfedilmesinde dramatik uygulamaların önemini vurgulamaktadır.

Şekil 2. Yaratıcı Dramanın Etkileri

Yaratıcı dramanın öğrenme üzerindeki etkilerini üç temel başlık altında değerlendirmek mümkün gibi görünmektedir. Yaratıcı drama etkinlikleri ilk olarak öğrencilerin rol yapma etkinliği sayesinde ders esnasında karşılaştıkları olay ya da durumları kendileri yaşamışçasına deneyimlemelerine olanak tanımaktadır. Bu noktada öğrencilerin empatik bir öğrenme gerçekleştirdikleri de söylenebilir.

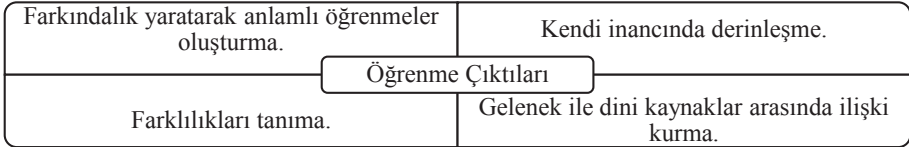
İkinci nokta yaratıcı drama etkinliklerinin öğrenci merkezli yapısı sayesinde öğrencilerin kendi deneyimlerini paylaşmaları ve kendi kendilerine ya da akranlarından öğrenmelerine zemin hazırlaması yönüyle ilgilidir. Ders boyunca aktif olan öğrenci bir taraftan kendi bilgi, duygu ve düşüncelerini diğer

katılımcılarla paylaşırken diğer taraftan farklı bakış açıları ya da deneyimlerini de öğrenme imkanı bulmaktadır.

Son olarak farklı inanç ya da kültür yapıları ile ilgili inanç ya da ibadetlerin uygulama şekilleri ile birlikte eğitim ortamının parçası olmalarının öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiği görülmektedir. Bu kapsamda yaratıcı drama uygulamalarının farklı inançlarla ilgili içerikler derse konu edildiğinde kullanılmaları öğrencilerin daha anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmelerini sağlayacaktır. Farklı inançlarla birlikte kültürel farklılıklardan kaynaklanan uygulama çeşitliliğinin de yaratıcı drama aracılığıyla aktarılması öğrencinin anlam dünyasını zenginleştirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak ritüellerin yaratıcı drama yöntemiyle öğretiminin yapıldığı bir ders içeriğinin çok yönlü öğrenme çıktılarına ulaştırdığını ifade edebiliriz. Buna göre söz konusu öğrenme çıktıları; farkındalık yaratarak anlamlı öğrenmeler oluşturma, gelenek ile dini kaynaklar arasında ilişki kurma, kendi inancında derinleşme ve farklılıkları tanıma olarak sıralanmaktadır.

Şekil 3. Öğrenme Çıktıları

Öğrenme ortamının en temel işlevlerinden bir tanesi öğrenenlerin farkındalık düzeylerini artırma olarak düşünülebilir. Aktarılan bilgilerin öğrenenlerde daha önce bilmedikleri yeni bilgiler edinmelerinden ziyade farkındalık oluşturma yönünden etkili olmaları öğrenmenin başka alanlara transferi ve kalıcılığını olumlu yönde etkilemektedir. Farkındalık oluşumu öğrencinin sonraki öğrenmeleri için de olumlu bir bakış açısı kazanmasını sağlayabilmektedir. Eğitim birikimli bir süreç ve bir bütün olarak düşünüldüğünde, bir konu ya da durum hakkında olumlu bakış açısı geliştirmenin sonraki öğrenmeler ve bireyin genel gelişimi için önemli adımlar olduğu söylenebilir.

Din ve kültür eğitiminin önemli amaçlarından bir tanesi de gelenek ile dini kaynaklar arasında ilişki kurma olarak değerlendirilebilir. Drama ile ritü-

el öğretiminin söz konusu bağı kurmadaki olumlu etkisi, din ve kültür eğitimi-
minde derinlemesine aktarılacak içeriklerin öğrencilerin aktif olacağı bir sü-
recin tasarlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Ders içinde aktif ve özgür bir
biçimde düşünen, düşüncelerini dile getiren, kendi öğrenme sürecini kontrol
eden ve akranlarından öğrenme fırsatı bulan öğrencilerin farklı şeyler arasın-
daki bağı daha kolay bir biçimde kurdukları söylenebilir.

Kendi inancında derinleşme bir öğrenme çıktısı olarak düşünüldüğünde
din eğitiminin en temel amaçları arasında değerlendirilmesi gerektiği söylene-
bilir. Bu bakımdan kendi inancında derinleşme üst düzey bir çıktı olarak din
eğitimi programlarının önemli bir parçası olarak düşünülmelidir. Öğrencinin
inancı, inancını yaşamına aktarma düzeyi ve inancı bağlamında dünyayı an-
lamlandırma biçimi ne olursa olsun derinlemesine bilgi ve algı sahibi olunan
inanç, bireyin kendisi, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkisini olumlu bir
şekilde etkileyecek ve şekillendirecektir.

Din eğitiminde gözden kaçırılmış en önemli noktalardan bir tanesi fark-
lı inançları, kültürleri, yaşama ve inanma biçimlerini önyargılardan uzak bir
şekilde aktarmadır. Farklılıkları tanıma öğrenme çıktısı bireyin kendi dışın-
da var olan dünyayı anlama, anlamlandırma, bu dünyaya ait olanlarla yapıcı
ilişkiler kurma gibi bilgi ve becerileri de beraberinde getirmektedir. Bireyin
kendisinden farklı olanı tanıması kendi inancını da daha iyi tanımasına olanak
sağlamaktadır. Benzer bir biçimde kendi inancında derinleşen bir kişinin öte-
kinin inancı ile ilgili de olumlu bir tutum geliştireceği söylenebilir. Bu bakı-
mdan kendini ve ötekini tanımanın birbirini gerektiren öğrenme çıktıları olduğu
söylenebilir.

Dramatik olgularla dizayn edilmiş bir öğrenme ortamında katılımcılar bir
tarafтан kendi önbilgilerini dersin bir parçası haline getirirken diğer tarafтан
aktif katılımı ile eğitim sürecinin tamamında öğrenmeye ve üretmeye açık bir
şekilde hazır bulunurlar. Yaratıcı drama etkinliklerinin en önemli özellikle-
rinden birinin katılımcıların kendi deneyimlerini önemseyen ve nihayetinde
dersin her aşamasında söz hakkına sahip olmalarına olanak tanıyan bir şekilde
dizayn edilmesi olduğu söylenebilir.

İlk ve ortaöğretim düzeyinde din eğitiminin en önemli amaçları arasında
bireyin içinde bulunduğu toplumu tanıması, topluma uyum sağlaması ve top-
lumu dönüştürmesi sayılabilir. Toplumsal olarak kabul görmüş uygulama, dini
ve kültürel ritüellerin öğrenciler tarafından bilinmesi bu amaca katkı sağlaya-
cak bir öğrenme çıktısıdır. Ritüellerin genel hatlarıyla bilinmesinin yanında
içerdikleri anlamların keşfedilmesi, toplumda yaşayan insanların yaşam tarz-
ları ve bakış açıları üzerindeki etkilerinin keşfedilmesi söz konusu ritüeller ile

ilgili öğrencilerin anlamlı bir öğrenme yaşamalarına aracı olmaktadır.

Ritüellerin toplumda yaşayan insanları bir araya getiren, benzer kültürel ortamlarda ortak amaçlar edinmelerini sağlayan ve nihayetinde bireylerin ortak bir kültürel miras geliştirmelerinin aracı olan unsurlar şeklinde yer alması, öğrencilerin kültürü sahiplenmelerini ve bir arada yaşama deneyimini güçlendiren bir alt yapıya sahip olmalarını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan ritüellerin yaratıcı drama yöntemiyle öğretilmesini kültürel aktarım için faydalı bir araç olarak değerlendirebiliriz. Bunun yanında yaratıcı drama etkinliklerinin eleştirel düşünce, analiz, yaratıcılık gibi unsurları katılımcıların kültürel unsurları yeniden gözden geçirmelerinin ve çağın gereklerine göre yeniden yorumlamalarının da önünü açacaktır.

Yaratıcı drama etkinliklerinin kültürel ve sosyal olguların sıkça yer aldığı din eğitimi temalı derslerde ve öğrenme ortamlarında kullanılması, hem din eğitiminin genel ve özel amaçlarının gerçekleştirilmesi hem de öğrencilerin daha anlamlı öğrenmeler yaşaması için katkı sağlayabilir. Özellikle ahlak, bireysel ve toplumsal sorumluluklar, kültürel olgular ve evrensel değerlerin yer aldığı kazanımlarda yaratıcı drama etkinliklerinden faydalanmak hem eğitimi hem de öğrenciler açısından faydalı olacaktır.

Araştırma sorularından bir tanesi yaratıcı drama etkinliklerinin dinin kültürel ve toplumsal yönünü öğrenmede nasıl bir etkisinin olduğunu sorgulamaktaydı. Ulaşılan veriler ışığında drama etkinliklerinin dinin kültürel yönünün aktarımında oldukça etkili olduğu ve öğrencilerin kültürel ve toplumsal olayların arka planında yer alan dini olguları anlamalarında önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmaktadır. Bunun yanında araştırmanın ikinci sorusunun da olumlu bir şekilde cevaplandığı söylenebilir. Öğrencilerin yaratıcı drama uygulamasından sonra kültürel ve toplumsal etkinliklere aktif katılım sağlama konusunda olumlu bir tutum geliştirdikleri ortaya çıkmıştır.

Yaratıcı drama yoluyla ritüellerin aktarımını 4 temel kazanıma indirmek mümkündür. İlk ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ya da din, toplum ve kültür temalarının merkeze alındığı farklı eğitim içerik ve ortamlarında ritüellerin aktarımı ile ilgili olarak bu kazanımlar kullanılabilir.

- i. Ritüellerle ilgili temel bilgi edinme
- ii. Ritüellerin kaynağını ve temellerini anlamlandırma
- iii. Ritüellere katılmaya istekli olma
- iv. Farklı ritüelleri tanıyarak ötekini anlama

Yukarıda sıralanan kazanımların öğrencilerin anlamlı öğrenme deneyimi yaşamalarına ve ötekini tanımalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan farklı eğitim ortamlarında ritüellerin drama yöntemiyle aktarımının teşvik edilmesi faydalı olacaktır.

Ritüellerin farklı boyutlarının, farklı öğrenci gruplarıyla ve farklı içeriklerle drama yöntemi kullanılarak aktarılması ve bununla ilgili hem nicel hem de nitel araştırmaların gerçekleştirilmesi yaratıcı drama uygulamalarının din ve kültür eğitimi üzerindeki etkileri ile ilgili literatürü çeşitlendirecek ve bu araştırmanın bulgularına farklı bakış açıları getirecektir.

İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarında Ramazan ve Oruç, Namaz, Hac ve Kurban, Zekat ve Sadaka üniteleri direkt olarak ibadetlerle ilgiliyken diğer ünitelerde de ibadetler ve bunların kültürel, sosyal ve bireysel boyutlarına yer verilmektedir. Bunlarla birlikte cem, semah, Muharrem ayı, aşure, nefes, Kurban Tığlama gibi İslam dininin farklı yorumlarına ait ritüeller çeşitli ünitelerde yer alırken; Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm dinlerine ait ibadetlere de yer verilmektedir. Fakat bu ibadetlerin hangi yaklaşım, yöntem ya da teknikle aktarıldığı çok büyük önem taşımaktadır. Göç hareketleri ve küreselleşmenin getirdiği ötekini tanıma gereksinimi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine de farklı bir sorumluluk yüklemektedir. Bu bakımdan öğrencilerin kendi gelenek ve kültürlerinden farklı olan ritüelleri tanıması ve anlaması önemli bir öğrenme çıktısı olarak programa eklenmelidir. Öğrencilerin çokkültürlü yaşama aşına olma ve ötekini tanıma becerilerine olan ihtiyaçları göz önünde bulundurularak farklı kültürlere ait ritüel biçimlerinin daha etkili bir şekilde aktarılmasında yaratıcı drama etkinliklerinin kullanılması faydalı olabilir.

Yaratıcı drama etkinliklerinin öğrenciyi derste aktif bir şekilde tutması; yaratıcı düşünme, empati kurma, eleştirel düşünce gibi yeterlikleri desteklemesi bu tür etkinliklerin derslerde daha sık kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde özellikle toplumsal yaşam, farklı kültür ya da dinlerin öğretimi, temel ahlaki ilkeler ve dinin kültürel yansımaları gibi öğrencilerin bireysel ve toplumsal yaşamlarından örnekler verebilecekleri temaların işlenmesinde yaratıcı drama etkinliklerinin aktif bir biçimde kullanılmasını öneriler arasında sayabiliriz.

Bir insan grubunu toplum haline getiren ortak değerlerin anlaşılması, yeni nesillere aktarılması ve gerektiğinde çağın dinamiklerine göre değiştirilip dönüştürülmesi her şeyden önce doğru ve tarafsız bir eğitimle mümkündür. Makalenin konusu olan ritüeller ise toplumu aynı amaç etrafında toplaması, topluluk olma bilincini canlı tutması, benzerlikleriyle ve farklılıklarıyla bir

kültürü paylaşıyor olma duygularını aktarması açısından oldukça önemlidir. Toplumda var olan farklı kültür ve dini yapılara ait kültürel, dini ve sembolik ritüellerin erken yaşlarda anlaşılması kişinin sonraki yaşamında farklılıkları anlayan ve topluma katkı sağlayabilen aktif bir birey haline gelmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Notlar

- 1 Anonimliği korumak amacıyla öğrencilere birer kod isim atanmıştır.

Kaynaklar/References

- Adıgüzel, Ö. (2007). "Dramada Temel Kavramlar". İlköğretimde Drama Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 1-18.
- Adıgüzel, Ö. (2010). Eğitimde Yaratıcı Drama. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Akyürek, S. (2004). "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Etkililiği". Bilimname, 4(1): 107-116.
- And, M. (2007). Ritüelden Drama Kerbela Muharrem Taziye. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And, M. (2016). Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirel, Ö. (2003). Öğrenme Sanatı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Emiroğlu, K., & Aydın, S. (2009). Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Geertz, C. (2010). Kültürlerin Yorumlanması. Çev. H. Gür. Ankara: Dost Kitabevi.
- Glesne, C. (2013). Nitel Araştırmaya Giriş. Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, O. (2012). "Dinsel Tören". Felsefe Ansiklopedisi İstanbul: Remzi Kitabevi. 1:324.
- Karaman, K. (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21: 227-236.
- Koç, A. (2010). "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeninin Yeterlikleri". Değerler Eğitimi Dergisi, 8(18): 107-149.
- Marshall, G. (1997). "Ritüel". Sosyoloji Sözlüğü. Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları: 623-624.
- MEB, M. E. (2018). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8 Sınıflar). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB, M. E. (2018). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar). Ankara: MEB.
- Merriam, S. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Çev. S. Turan, Ankara: Nobel.
- Peacock, J. L. (1986). "Ritüellerin Sosyal Evrimi Teorisine Üzerine Notlar Handbook of American Folklore. Çev., A. Koç. Indiana: Indiana University Press: 216-228.
- TDK. Türk Dil Kurumu. Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.596db1eb77fca0.32298594. Erişim Tarihi: 9.01.2017.

76 • YARATICI DRAMANIN DİN EĞİTİMİNDE RİTÜELLERİN ÖĞRETİMİNE ETKİSİ

- Tümer, G. (1991). “Ayin”. T. D. Vakfı içinde, İslam Ansiklopedisi Ankara: TDV. 4: 248-250.
- Üstündağ, T. (2006). “Günümüz Eğitiminde Dramanın Yeri”. Yaratıcı Drama 1985-1998 Yazılar Ankara: Naturel Yayıncılık: 242-249.
- Yürük, T. (2015). “Temel Dini Bilgiler Dersi ile DKAB Derslerinde İbadet Öğretiminin İçerik Açısından Karşılaştırılması”. Toplum Bilimleri, 9(17): 223-249.